

זיכרון השואה

רציונל

נרצה להתעסק עם החניכות מה הקשר בין הזהות הישראלית והיהודית שלנו לשואה ולזיכרון שלה. נדבר על מה יכולה וצריכה להיות המשמעות והרלוונטיות של זיכרון השואה היום. נלמד על תקופות שונות של זיכרון השואה בישראל ועל מרד ותקווה בהקשר לשואה. נבחן איך והאם אנחנו רוצות שזכרון השואה יתפוס מקום ויעצב את החברה שאנחנו חיות בה.

מטרות

1. נבחן איך זיכרון השואה מעצב את האופי הלאומי בישראל.
2. נפגיש את החניכות עם איך הן מרגישות ביום עצמו (סביב סרטים, טקסים, בית הספר).
3. נגבש יחד איך אנחנו רוצות שזיכרון השואה יראה כיום.

מתווה וחלוקת זמנים

זמנים	מהלך
10 ד'	פתיחה
25 ד'	ציר זיכרון
25 ד'	סרטון ודין
30 ד'	תנועות הנוער בשואה
20 ד'	כתיבה בזוגות וסיכום

עזרים וציוד: הדפסות בנספחים, מחשב/טלפונים להצגת סרטון

חלק א' | פתיחה

1. פתיחה:

סבב - איך מציינים את יום השואה בבית שלי? על מה חינוכו אותי בקשר לשואה?

*יש להדגיש שאנחנו רוצות להכיר אחת את השנייה ולהתחבר, ליצור הזדהות, וכל זה תוך כדי שאנחנו מכבדות את גבולות המרחב. **לא נפרט על דברים קשים או מפחידים** במהלך הסבב עם כל הקבוצה.

חלק ב' | לב הפעולה

2. ציר זיכרון

נבקש מהחניכות להתחלק ל-3 קבוצות שיציגו את אופן זיכרון השואה בתקופות שונות במדינת ישראל. כל קבוצה תקבל פתק שבו מתואר הנרטיב הישראלי כלפי השואה באותה תקופת הזמן (שנות ה-50, ה-70, ובימינו), ותצטרך להציג איך ילדים באותה התקופה הבינו וחוו את יום הזיכרון לשואה ולגבורה. בנוסף לפתקים שקיבלו יוכלו לחפש בגוגל ביוטיוב וכו סרטונים שירים ודוגמאות מהתקופה שלהן.

שאלות:

- מה הבנתן על אופייה של כל אחת מהתקופות האלה?
- האם אתן מזדהות עם התיאור על ההתייחסות לשואה בימינו? יש דבר אחר שאתן מזדהות איתו?
- איזה תהליך עבר זכרון השואה, לדעתכן? איך התגלגלו הדברים משנות ה-40' לצורה בה הם נראים היום?
- **איך זכרון השואה משפיע על הנרטיב הישראלי? (מציאות פוליטית, שיחות בין אנשים, התחושה הלאומית)**
- שאלת חידוד: מה אתן מרגישות שזכרון השואה עיצב אצל הסבים והסבתות שלכן? אצל ההורים? מה זה מעצב אצלכן היום, אם בכלל?
- האם השואה צריכה להיות חלק מרכזי בסיפור הישראלי? למה?

(למדריכה - נרצה להתעסק בהיבטים החיוביים והשליליים של זיכרון השואה, דברים טובים ומרגשים שאנחנו לומדות ושומעות אחדות, קבלה, חמלה וגם הדברים המורכבים יותר- סיפורים ומסרים של נקמה, שנאה תחושת עליונות וכעס על העולם ואנשים לא יהודיים, זיכרון השואה דרך האדרת הצבא והמיליטריזם)

3. סרטון+דין

נצפה בסרטון של הרב מיכאל לייטמן, דור שני לשואה, שמספר על הטרגדיה שליוותה אותו במהלך חייו ועיצבה את התפיסה שלו. - בנספחים

שאלות

- מה חשבתן על דבריו של כבוד הרב?
- מה הנרטיב שהוא מציג ביחס לעם ישראל שעבר שואה? שמעתן אמרות דומות?
- הרב מדבר על הצורך העז באחדות עם ישראל אל מול האויב שבחוץ- מה אתן חושבות על זה?
- יש דברים שהייתן רוצות לקחת ממה שהוא אומר? יש דברים שלא מסכימות איתו?

4. תנועות הנוער בשואה - תקווה ומרד

נשאל: שמעתן על תנועות הנוער בשואה? מרד גטו ורשה? יודעות מה הם עשו ומה קרה שם?

נקרא/נספר לחניכות-

כשהיהודים הוכרחו להחיות בגטאות, הצליחו התנועות להישאר מסגרות ערכיות ואיתנות. בלטה בעיקר האינטנסיביות של פעילות התנועות: הן פרסמו את מרבית העיתונות החשאית בגטאות, והן קיימו מסגרות לימוד כתחליף לבית הספר (גימנסיה דרור), סמינרים, כינוסים ופעילויות רעיוניות. התנועות גם הפעילו רשת קשר שהורכבה בעיקר מנערות, קשריות, שנעו באופן בלתי חוקי, תוך זיוף מסמכים ותעודות, וסיכון חייהן בין הגטאות וכך קישרו בין הארגונים המחתרתיים בגטאות השונות, ויצרו מערכת של הברחת נשק, מידע ומזון לגטאות.

תנועות הנוער בשואה ובגטאות הם אלו שיצרו את התנאים והובילו למרד גטו ורשה.

נשאל -

- מה אתן חושבות על מה שהם עשו?
- הפעולות האלו הן מעבר להשרדות, איך יוצרים דברים כאלה בגטו? למה?

נקרא מתוך נאום של חווקה פולמן

חווקה הייתה בתנועת דרור ובמרד גטו ורשה, את הנאום כתבה עבור הנוער הישראלי

האמנו אז בארץ ישראל שלנו, שבה שולטים צדק וטוהר ומוסר וזכות לכל אדם לחיות בכבוד, האמנו אז בהתגלמות שוויון בין אנשים – כך חלמנו והאמנו, והחלום והאמונה האלה היו מקורות הכוח שלנו שם ואז. ולצידה של האמונה הזו הייתה בנו הראייה הריאלית שהעם היהודי סביבנו מובל לאבדון ולמוות בטוח. אולי בגלל האמונה הזו שהייתה לנו היה בנו הכוח לראות את המרה, הנוראה, בלי אשליות, והיה הכוח לא להשלים, לא להישבר, אלא לפעול.

בחיים אלה של חוסר תקווה וחוסר ברירה – כוחנו היה ביכולת הבחירה. לכן לא היינו אומללים, לא חסרי אונים, אנו בחרנו עשייה והייתה משמעות לכל מה שעשינו.

הייתי רוצה, שדמויות הלוחמים, אלה שידעו לבחור, לא יישארו בזיכרון הדורות כענקים, כנפילים, כגיבורים שהופכים מהר מאוד לפסלים קרים ואנדרטאות – כי אם כבחורים ובחורות ששום דבר אנושי לא זר היה להם – חוויות נעורים, עם אהבות ואכזבות וחולשות ולבטים. אלה, שרצו לחיות, אך בעולמם שגזר מוות היה בו בלתי נמנע – בחרו איך למות, בחרו בעשייה, בהתנגדות, בלחימה. כוחם נבע מהרגשת משמעות בכל רגע של פעילות בתוך הגהנום. הייתה משמעות באהבה ובשנאה, ברעות ובמסירות, בהליכה למסוכן ביותר כדבר מובן מאליו, לא בהקרבה – הייתה משמעות בעולם המטורף, והיא שמרה על שפיות האדם ועל האנושי שבו.

- מה חווקה מתארת?
- מה היא אומרת על בחירה ותקווה בתקופה הזו? למה היא אומרת שהם לא היו אומללים?
- במה הם האמינו אז? מה הקשר של זה לחלום של מדינה? לצדק ומוסר?
- מתוך אילו אמונות הם פעלו? למה זה הדבר שהיא אומרת שנתן להם את הכוח והיכולת לבחור?

לנו, לצעירים, שהיינו אז בנים, אך לא הורים לילדים, קל היה יותר. אנחנו לא הוכרחנו להחליט בין להחזיק יד קטנה, להחזיקה ולחממה כדי להוסיף לה ביטחון עד הסוף המר – ובין להשאיר את הילד לזרים, לבלתי ידוע, לרעב, לבדידות, ליתמות. לבחור ולהחליט במצב כזה – זו הייתה גבורה. גבורה הייתה של אלה הכואבים את הרעב, רואים יום יום את הגוויות וממשיכים להיאבק עבור ילדיהם ואהוביהם ולא עוזבים אותם גם בדרכם האחרונה – כך אני חושבת היום – בוגרת, אמא, סבתא. אך טוב שאז, צעירה, יכולתי וגם ידעתי יחד עם חבריי - אנשי תנועות הנוער – לבחור בהתנגדות פעילה, במרד ובלחימה. כעת זו ההזדמנות והחובה, שנעיד אנו, שהיינו אז וחוינו את השואה ואת המרד.

בסוף דבריי אני פונה לנוער, לאלה שיבנו את עתיד הארץ הזו ויעצבו את החברה כאן. כאשר נסתיימה מלחמת העולם השנייה, לאלה מאיתנו ששרדו היה החופש קשה ומכאיב. אובדן הכל – משפחה, חברים, מיליוני יהודים – הורגש בעוצמה אכזרית. ולחזור לחיים, להתחיל הכל מחדש נראה כבלתי אפשרי כמעט. עזרה לנו האמונה והתקווה שהעולם החדש יהיה אחר, שבארץ שלנו, בישראל, החברה תהיה צודקת, מוסרית, טהורה ובה ישמר צלם אדם בכל התנאים ובכל המצבים. וחלמנו על שלום – סוף סוף שלום. היו געגועים לזה והיה חלום.

בשם הלוחמים מאז אני קוראת לנוער שלנו: שמרו על החלום, טפחו אותו, היאבקו עבורו.

- מה חווקה מתארת על אנשי תנועת הנוער?
- מה היא אומרת ומבקשת מכן בנות הנוער?
- מה אתן חושבות על המסרים והבקשות שלה?
- מה היה הרצון והחלום שלהם על מדינת ישראל? מה אתן חושבות, מתחברות?
- למה חשוב לה להדגיש את ההקשר בין השואה וחלום על פנייה של מדינת ישראל?
- אתן מזדהות עם החלומות האלה? מאמינות שהאם אפשריים?
- חווקה שמה עלייכן את האחריות מה אתן חושבות?

חלק ג' | סיכום ורפלקציה

5. כתיבה בזוגות

מחלקות את הקבוצה לזוגות - כל אחת עונה על השאלות הבאות בכתיבה אישית ואחר כך משתפת את בתן הזוג

היה לי מעניין לדבר על...

מהדברים שדיברנו עליהם היום אני מתחברת ל...

בהקשר לזיכרון השואה קשה לי עם..

אני מרגישה שחשוב ללמוד מהשואה ש...

משמעתי לזכור את...

זיכרון השואה צריך להיות...

6. סיכום

תודה על הכנות וההתמסרות לנושא המורכב, חשוב שנעצב ביחד מהו זיכרון השואה מה בו קשור אלינו ושנצליח ללמוד ולהחזיק בדברים שיכולים להשפיע לטובה וליצור מדינה וחיים של אחדות ושלוה.

זיכרון השואה בארץ לפי תקופות :

שנות ה-50

הגישה שרווחה בשנותיה הראשונות של המדינה עמדה על כמה עקרונות:

- מדינת ישראל היא מרכזו של העם היהודי, מרכזו לנאמנותו ולהזדהותו ומוקד לגיבוש זהותו ולשמירה על קיומו.
- שלילת הגלות: מדינת ישראל מסמלת את ההפך של הקיום הסביל והכפוף של יהודי הגלות; אזרח מדינת ישראל הוא יהודי גאה, בטוח בעצמו וחופשי. מורשתו של היהודי הישראלי אינה נשענת על הגולה, אלא ההיסטוריה שלו בזמנים קדומים יותר, כאשר אכן היה בן חורין.
- השתלבות במשפחת העמים: במחיקת תודעת הקורבן הגלותית

השואה נתפסה כהפך המוחלט לגישה של הקמת המדינה - גישה של ביטחון עצמי, חזק וכבוד לאומי; תקומת המדינה לא הייתה יכולה להישען על היסטוריה של תבוסה והשפלה, וגם לא על גבורתם של מורדי הגטאות בגלל תבוסתם הסופית.

גורמים אלו הביאו לכך שהשואה לא הייתה יכולה להיות חלק מהותי בזיכרון הלאומי. אומנם השואה הוזכרה בטקסים רשמיים אבל רק כהכחה לניצחונה של הקמת המדינה, בבחינת ראו מה קרה לעם היהודי באין מדינה. ומכאן שלא היה מקום לשואה כגורם מרכזי בעיצוב הזהות הישראלית. מעבר לכך, העמדת השואה כגורם מרכזי בשיח הישראלי הייתה עלולה ליצור רגשות של שנאת זרים, הסתגרות ותפיסת עולם של התבודדות והתסגרות מהעולם.

שנות ה-70

בתקופה זו היו גורמים משמעותיים שהובילו לשינוי בעיצוב תודעת השואה -

- משפט אייכמן - העדויות שנשמעו בו חשפו בפעם הראשונה את השואה לציבור הישראלי, ובכך נפרץ מחסום חוסר הידע;
- תקופת ההמתנה שלפני מלחמת ששת הימים, חשפה את הציבור הישראלי למצב של חוסר ישע, תחושה של ערב השמדה - התודעה הישראלית חשה לראשונה זהות גורל עם היהודי הגלותי החשוף להשמדה;
- מלחמת יום הכיפורים הכניסה לזהות הישראלית הקולקטיבית תחושות של חולשה, השפלה, שבי, וכדומה, ושברה את המיתוס הבלתי-מנוצח של הצבר; אלו היו תחושות שעד אז היו שייכות באופן מלא ליהודי הגלותי, האנטי-תזה, כאמור, לצבר.

מרד גטו ורשה, שעד אז נתפס כדגם להתנהגות ה"ראויה" בשואה (להבדיל מרוב הקורבנות שהלכו "כצאן לטבח") מבחינת האתוס הציוני מתחיל להידחק הצידה, וההזדהות עם הקורבנות גוברת. זיכרון השואה נותן לגיטימציה ל"ביטחוניזם" ולתחושת "העולם כולו נגדנו". קיומה של מדינת ישראל החל להיות מובן יותר ויותר, ואיום ההשמדה נעלם לאיטו; עובדות אלו אפשרו עיסוק גדל והולך בענייניה הפנימיים של מדינת ישראל. מישור הדיון מתחיל לעבור מהדגש הקולקטיבי שאפיין אותו עד אז, למישור הפרטי, האינדיבידואלי.

הגישה החדשה שהלכה ונוצרה ביטאה את התפישות הבאות:

- השואה היוותה ביטוי שיא לאנטישמיות הנצחית כלפי העם היהודי, אנטישמיות שכעת מופנית כלפי מדינת ישראל.
  - השואה היא תמרור אזהרה, שנועד לקרוא לאחדות יהודית נגד השנאה העולמית.
  - יש להדגיש את זכר השואה ולהעמידו במקום מרכזי, כלימוד לקח, כיצירת רגשות אשם בעולם ומחויבות כלפי מדינת ישראל, וכהסבר וצידוק לפעולות שונות.
- אופני הביטוי של הזיכרון ומקומו בשיח הישראלי משתנים מאוד לאור גישה זו.

היום -

למעשה ישנם היום שלושה סוגים עיקריים של התייחסות לזיכרון השואה.

- ההתייחסות הרשמית, הממלכתית: השואה היא מרכיב בסיסי בזהות הקולקטיבית הישראלית והיהודית, בישראל ובגולה.
- ההתייחסות הפרטית, הסיפור האישי הבודד, שאותו מנסים ניצולי השואה וגם בני הדור השני (ואף השלישי) להעביר הלאה.
- נרטיב השואף לנתק את השואה מזיקתה הישראלית והיהודית, ושואף לקבע אותה בדגם אוניברסלי ושונה מהדגם הממסדי הקיים.

עם השנים חלו כמה שינויים בזיכרון השואה: השינוי הבולט ביותר הוא המעבר מהתייחסות קולקטיבית להתייחסות פרטנית-אישית, כאשר המונחים "העם היהודי" ו"שישה מיליון" פינו את מקומם לסיפורים אישיים של ניצולים ולמפעל "לכל איש יש שם" להנצחת שמות הנספים; כך מצד הקורבנות, אך גם מצד התוקפים, הנאצים, שתוארו כמפלצות לא אנושיות קיבלו שמות ופנים. ההתייחסות אליהם הפסיקה להיות כאל מעין אסון טבע שנפל על האנושות, אלא כאל האנושות באופייה המרושע ביותר.

שינוי נוסף שניתן להצביע עליו הוא הפיכתם של הקורבנות לגיבורים. דמות הצבר הארצישראלי הלוחם לא הצליחה להזדהות עם קורבנות השואה. בשנותיה הראשונות של המדינה נהוג היה לאזכר רק את מורדי הגטאות והלוחמים הפרטיזנים שלא הלכו "כצאן לטבח". עם השנים, הוגדרה מחדש הגבורה בשואה כך שכללה גם עמידה, כלומר גם להחזיק מעמד עד כלות הכוחות פירושו גבורה. כך, למשל, פחת מעמדו של מרד גטו ורשה לעומת עמידה לא אלימה, כמו הברחת לחם ולמידת תורה בסתר.

סרטון - <https://www.youtube.com/watch?v=h2bQUXjobQk>

נקרא מתוך נאום של חווקה פולמן

חווקה הייתה בתנועת דרור ובמרד גטו ורשה, את הנאום כתבה עבור הנוער הישראלי

האמנו אז בארץ ישראל שלנו, שבה שולטים צדק וטוהר ומוסר וזכות לכל אדם לחיות בכבוד, האמנו אז בהתגלמות שוויון בין אנשים – כך חלמנו והאמנו, והחלום והאמונה האלה היו מקורות הכוח שלנו שם ואז. ולצידה של האמונה הזו הייתה בנו הראייה הריאלית שהעם היהודי סביבנו מובל לאבדון ולמוות בטוח. אולי בגלל האמונה הזו שהייתה לנו היה בנו הכוח לראות את המרה, הנוראה, בלי אשליות, והיה הכוח לא להשלים, לא להישבר, אלא לפעול. בחיים אלה של חוסר תקווה וחוסר ברירה – כוחנו היה ביכולת הבחירה. לכן לא היינו אומללים, לא חסרי אונים, אנו בחרנו עשייה והייתה משמעות לכל מה שעשינו.

הייתי רוצה, שדמויות הלוחמים, אלה שידעו לבחור, לא יישארו בזיכרון הדורות כענקים, כנפילים, כגיבורים שהופכים מהר מאוד לפסלים קרים ואנדרטאות – כי אם כבחורים ובחורות ששום דבר אנושי לא זר היה להם – חוויות נעורים, עם אהבות ואכזבות וחולשות ולבטים. אלה, שרצו לחיות, אך בעולמם שגזר מוות היה בו בלתי נמנע – בחרו איך למות, בחרו בעשייה, בהתנגדות, בלחימה. כוחם נבע מהרגשת משמעות בכל רגע של פעילות בתוך הגהנום. הייתה משמעות באהבה ובשנאה, ברעות ובמסירות, בהליכה למסוכן ביותר כדבר מובן מאליו, לא בהקרבה – הייתה משמעות בעולם המטורף, והיא ששמרה על שפיות האדם ועל האנושי שבו.

לנו, לצעירים, שהיינו אז בנים, אך לא הורים לילדים, קל היה יותר. אנחנו לא הוכרחנו להחליט בין להחזיק יד קטנה, להחזיקה ולחממה כדי להוסיף לה ביטחון עד הסוף המר – ובין להשאיר את הילד לזרים, לבלתי ידוע, לרעב, לבדידות, ליתמות. לבחור ולהחליט במצב כזה – זו הייתה גבורה. גבורה הייתה של אלה הכואבים את הרעב, רואים יום יום את הגוויות וממשיכים להיאבק עבור ילדיהם ואהוביהם ולא עוזבים אותם גם בדרכם האחרונה – כך אני חושבת היום – בוגרת, אמא, סבתא. אך טוב שאז, צעירה, יכולתי וגם ידעתי יחד עם חבריי - אנשי תנועות הנוער – לבחור בהתנגדות פעילה, במרד ובלחימה. כעת זו ההזדמנות והחובה, שנעיד אנו, שהיינו אז וחוינו את השואה ואת המרד.

בסוף דבריי אני פונה לנוער, לאלה שיבנו את עתיד הארץ הזו ויעצבו את החברה כאן. כאשר נסתיימה מלחמת העולם השנייה, לאלה מאיתנו ששרדו היה החופש קשה ומכאיב. אובדן הכל – משפחה, חברים, מיליוני יהודים – הורגש בעוצמה אכזרית. ולחזור לחיים, להתחיל הכל מחדש נראה כבלתי אפשרי כמעט. עזרה לנו האמונה והתקווה שהעולם החדש יהיה אחר, שבארץ שלנו, בישראל, החברה תהיה צודקת, מוסרית, טהורה ובה ישמר צלם אדם בכל התנאים ובכל המצבים. וחלמנו על שלום – סוף סוף שלום. היו געגועים לזה והיה חלום.

בשם הלוחמים מאז אני קוראת לנוער שלנו: שמרו על החלום, טפחו אותו, היאבקו עבורו.